

opgemaakt naar aanleiding van zijn kolonie-plannen, indertijd zoo droevig mislukt. Men weet, dat Van Eeden allermint optimist aan zijn kolonisten-tijdperk terugdenkt — Van Mierop is voor de gevaren, de klippen niet blind, maar wil, geleerd door ervaring, een anderen weg inslaan, toch leidend naar het beoogde doel. Wat hij zegt over: de enkeling en het gemeenschapsleven, en over verschillende vormen van gezuiverd gemeenschapsleven; vooral over gegevens voor een nieuwen vorm van gemeenschapsleven, en eindelijk als proeve van een nieuwe gemeenschapspraktijk (Chreestarchie) is, ook voor den niet communistisch voelenden mensch, zeer belangwekkend. Moge het Van Mierop nog eens gegeven zijn, in dezen nieuwen vorm zijne idealen aan de praktijk te toetsen. Voor het programma der nieuwe gemeenschapspraktijk, op zoo meesterlijke wijze ontvouwd, zijn we hartelijk dankbaar.

Hoorn.

A. KLAVER.

Carry van Bruggen. *De Verlatene*. Een verhaal uit het Joodsche leven. — Amsterdam, Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur.

De Verlatene, — dat is een oude Jood, een vader, die zijn kinderen één voor één van zich ziet heengaan, omdat hij van ze eischt, dat ze Jood zullen blijven, omdat hij van ze eischt, dat ze de duizend lastige plichten zullen vervullen, de vormen, het ritueel, dat hij te zeer acht te zijn de Godsdienst zelf. En de kinderen gaan heen, omdat ze dat niet meer kunnen in dezen tijd — 't zij dat ze den afzonderingsstaat van den Jood willen ontvluchten, zooals Esther, de oudste — 't zij ze de plichten zelf te bezwaarlijk vinden, en raken in een kring moderne geloofsgenooten, die het pietesteuterige ritueel al lang als onmogelijk verworpen hebben — zoo gaat het Jozef, den oudsten zoon — 't zij de doode, koude vormen hun hart doen hongeren en zij ze opgeven, omdat er niets meer onder zit — zooals Daniel — 't zij, dat ze een Christen huwen en daarmee bewijzen, hoe weinig het Jood-zijn hun nog waard was. Zoo'n huwelijk sluit Roosje.

Een beetje haperig begint de schrijfster aan de zware opdracht, die ze zichzelf gesteld heeft. Ze wil al dadelijk het leed-door-verachting, dat de Joden hebben te lijden, doen uitkomen. De vier kinderen van het gezin *Lehren* worden bespot door de bureu. En dat tafereel loopt niet. De kinderen blijven gewoonweg staan om zich nou ereis uit te laten schelden; alleen Daan, de jongste jongen, verweert zich een beetje.

Doch langzamerhand krijgt de schrijfster de beschikking over haar volle kracht, een kracht, zooals ik haar niet had toegekend, zoodat ik dit boek gelezen heb met steeds klimmende bewondering. Is dit waarlijk Carry van Bruggen, die dit alles schrijft, zoo stoer, zoo beeldend, is zij het, die ons zóó geboeid houdt en doet meeleven?

Eerst die heerlijke beschrijving van den Seideravond, den avond vóór Paschen. Als de Seiderschotel op tafel staat, bevattende de symbolische gerechten: den bitterwortel, voorstellende het kruid der smarte, de appelen en kastanjes, 's Levens zoet, het lamsbeentje, verbeeldend het Paaschlam; het ei, symbool van Eeuwigheid, Hoop en Godsvertrouwen, de vele groenten, symbolen van weelde en feestelijkheid.

En dan de zangen en gebeden, in het Hebreeuwsch, en dan de besluitende zegenwensch: »Het volgend jaar in Jeruzalem!» en dan het zalig slapen gaan, zonder gebed, in Gods onmiddellijke hoede.

Zóó verhaalt de schrijfster ons van den Seideravond, dat we kunnen begrijpen, hoe de beide zonen dien in gouden herdenken houden en er smartelijk naar terug verlangen, als ze allang met het oude gebroken hebben — hoe de beide zonen *leden*, toen ze de diamantwerkers Max en Pim (die eigenlijk Meijer en Benjamin heetten) op Seideravond een schotel vol gebakjes zagen heffen en spottend er de oude woorden bij hoorden lallen.

Esther is de eerste, die het gezin ontloopt. Maar dan is de lieve, trouwe moeder, kleindochter van een Poolschen Rebbe met ziensgaven, al dood. Esther wordt verteerd door verlangen naar rijkdom, Esther is bijna ziek van minachting voor haar volk — omdat ze immers een Jodin is, willen de voorname kinderen niet met haar spelen! Esther bekommert zich wat om koosjer of niet — onkoosjer zijn juist al de heerlijke dingen, die ze eet bij haar eindelijk verworven kennissen, de Naumanns: paling in gelei, kreeft met mayonnaise. — Esther leert daar, door toedoen van de lichtzinnige huisvrouw, gehuwde scharrel, een ouden, verlopen rijkaard kennen, een Christen — en zij, zeventien jaar, gaat er met hem van door en betaalt met haar schande het zoo vurig bezit van mooie kleeren en rijtuigen.

Jozef, de oudste jongen, wordt winkelbediende in Amsterdam. Hij blijft veel van zijn vader houden — hij schaamt zich zijn Jood-zijn niet — maar al spoedig werpt hij de oude gebruiken over boord.

Een glas bier op den Vrijdagavond, wat hindert 't? een sigaar op den Sabbath — wat is dat nou?

Zorgvuldig echter houdt hij zijn overtredingen voor vader verborgen — vader is het zwaard zonder genade. — Dan kan hij vaders toestemming niet krijgen voor zijn huwelijk met een liberale Jodin. En hij stelt dat huwelijk uit, om vader geen verdriet te doen. — Maar eindelijk dient 't er van te komen — en als hun zoon geboren wordt, wil de moeder dien niet laten »pijnigen» — besnijden. Jozef moet wel toegeven en wenschte de besnijdenis ook maar alléén voor zijn vader — als hij toegegeven heeft, weet hij, dat hij zijn vader niet meer onder de oogen behoeft te komen.

Daniel, het derde kind, is het volledigst geteekende en sympathiekste karakter van het boek. Hij laat de vormen varen, omdat hij merkt, dat 't léége vormen zijn. Zware beschuldigingen uit de schrijfster tegen het Jodendom bij de teekening van haar Daniel. »Wat hij vroeger niet gezien had, zag hij nu, pijnlijk scherp, zich naar voren dringend tot een marteling voor hém alleen: 't verlagen van de feestdagen tot achtelooze smulpartijen, 't neerhalen van den Heiligen Sabbath in een poel van naargeestige verveling, 't uitvieren van kleine wraakjes en kleine oogendienarij en kleine zelfzucht in het verdeelen en wegschenken des Mitsjwo's, de gewijde kerkelijke plichten, de vervulling waarvan een ongerepte eer aan de waardigste moet zijn en een heilige vreugde.»

»Voelde geen enkele Jood dan meer den levenden trots, omdat het Oude Testament hun eigen Vaderlandsche Geschiedenis was?» »Wie op Zaterdag een fietstocht maakte etc. — dien beschouwen ze niet meer als Jood, dien spuwen ze uit. En daardoor verliezen ze de besten natuurlijk. Want iemand, die nadenkt, laat zich op den duur toch niet regeeren door een stelletje spijswetten en allerlei ritueelen rompslomp uit tijden, toen de Joden nog een opkomend volk waren, zonder stevige moraal, dat met wonderen en gebulder van een vertoornd Oppervezen in bedwang moest worden gehouden.»

»Hoe slecht kenden de Joden hun eigen wetten, hoe ontging hun de

zin hunner mooie dagelijksche gebeden, hoe onverschillig was hun godsdiensonderricht aan hun kinderen, hoe saai en dor was dat onderricht, doordat niemand en niets er wijding en bezieling aan gaf. Uit het hoofd leeren en opdreunen al die voor kinderen volslagen duistere gebeden, in verouderde, onbegrijpelijke vertalingen, al die voorschriften, die voor het overgrootste deel geen zin en geen nut meer hadden."

»Hij verklaarde, wat plotseling hem zelf klaar was geworden, dat de Joden zelf hem hadden vervreemd van het geloof, door hun wanbegrip en hun onwetendheid. Hij vertelde, hoe het hem tegenstond, de leege, doffe sjoeldienst, iedere week volbracht als een wijdinglooze plicht; de sleur der dagelijksche gebeden en bovenal het sluwe schipperen met al te lastige en belemmerende voorschriften. Hij sprak van de starre domheid, de bekrompen heerschzucht, die van de Joodsche wetten een wegenden en worgenden keten hebben gemaakt."

Prachtig is hoofdstuk 27, de beschrijving van den Grooten Verzoendag, den dag, die het keerpunt zal brengen in Daniel's leven.

Daniel's verlangen was naar den Joum-Kippoer, den grooten dag van vasten en vergeving, van boetgebed en bazuingeschal.

De gansche gemeente is aanwezig, de mannen in hun doodshemd, op vilten schoenen. Om zes uur wordt de kerk gesloten en zij allen zitten daar, om er veertien uur te blijven.

Daniel wil zoo goed — hij kan niet. Overal rondom hem ontnemt men hem de wijding, die hij zoekt. O, dat zich vastklampen aan het oude, van zijn hongerende ziel! Hij wil niet zien, dat ze daar voor hem, in plaats te bidden, pret maken in hun doodshemd — hij wil niet hooren het oneerbiedig gerucht uit de vrouwensjoel.

Dan begint het verkoopen bij opbod van de kerkelijke eereplichten: het openen der Heilige Verbondsarke, het in- en uitdragen der Heilige Wet.

»Niemand dacht aan boete en bekeering, aan berouw en deugdvoornemens, en er was slechts werkelijke aandacht voor het bedrag, dat de ter wetslezing opgeroepen zouden offeren voor de genootschappen der gemeente."

Daar heft eindelijk zijn broer, die een eind van hem af zit, de vingers omhoog en gebaart er mee, hoe laat 't is; op zijn maag maakte hij een gebaar van honger, op zijn mond een van eten.

Toen kon Daniël het niet langer uithouden. Waarom zat hij hier nog, in den benauwdten, stinkenden sjoel. En nu komt het oogenblik:

»Zijn hoofd en oogen hield hij neer, terwijl hij het »talles" afdeed, het opvouwde met kille, trillende vingers en wist, dat 't de laatste maal was. Hij voelde zonder opzien het kijken van zijn broer en zijn vader — van Jozef zou het angstig, van vader toornig-bevreemd zijn — op al zijn doen gericht, en het pijnigde hem fel, maar tegelijk ook voelde hij, dat hij ter wille van zijn hoogste eigenbelang van nu af met deernis en ontzag-traditie moest hebben afgedaan. Zijn hoofd klopte, heet gloeide hem de keel, en hij keek niet op, terwijl hij bidkleed en boek in den blauwen zak stopte, die het Barmitswo-geschenk van zijn moeder was geweest. Zijn burens, naast hem en voor hem, hadden nu ook opgemerkt het vreemde, dat hij deed. Ze stootten hun burens weer aan, en het bevreemde, verontwaardigde fluisteren plantte zich voort als een huiver langs de heele lengte der beide banken. De sjoel viel plotseling smoorstil. De kaarsen brandden, roerlooze goudpunten op de slinkende, bedropen

witte staven, en de stem van den Rebbe galmde in doodsche stilte voort. En smartelijk meevoelde Daniel het toornige leed van zijn ouden vader, dien hij in het witte doodskleed wist tegenover zich."

Als de vader uit den sjoel thuiskomt, wordt Daniel op staanden voet de deur uitgejaagd. Hij vlucht naar Amsterdam, naar een vriend van hem, en voortaan studeert hij daar voor advocaat, en onderhoudt zichzelve, zij 't ook schamel, met lesgeven.

Een aardigen kring vrienden krijgt hij. Tot er een bij komt, wien zijn liefste door een Jood ontnomen is, en die nu geen Joden meer dulden kan. Daniel schreeuwt het uit: »Waarom is het altijd de *Jood*, niet de *man*, die het gedaan heeft? Als een Christen hetzelfde gedaan had, zou Verrijn dan alle Christenen haten?"

Zijn vrienden willen Verrijn de vriendschap opzeggen, om Daniel. Doch Daniel voelt, dat ze daar een offer mee brengen, en hij gaat heen, woont voortaan alleen. Verrijn maakt anti-semitische propaganda op het college en Daniel staat steeds meer alleen. Als hij een meisje lief krijgt, een Christin, en zij volstrekt niet onwillig is, met hem om te gaan en haar liefde te laten ontkiemen, is zijn groote angst steeds maar: »Zou ze me ook al verachten, omdat ik een Jood ben?" In plaats langzaam aan tot wasdom te laten komen, wat kiemt, forceert hij, uit angst, haar gevoelens, tot hij haar vervelen gaat om zijn nerveus dwingen en vragen en ze zich geheel van hem afwendt. En toen voelde hij: »dat zijn leven van buitenaf tot in de kern vergiftigd was." Zoo sukkelde hij voort, knapste van allen, dra zelfs opgemerkt dichter, — maar zoo eenzaam, zoo eenzaam!

Roosje, het vierde kind, heeft al die jaren met haar vader samengewoond, met den vader, die bijna krankzinnig is geworden van de opstapelende smarten. Ze verliefte op een schatrijken, mooien, jongen fabrikant, christen, van zeer goede familie. En hij op haar. — Deze liefde is ons niet gemotiveerd genoeg voorgesteld. Hoe is 't mogelijk, dat de jonge, opgewekte, rijke, aanzienlijke Christenfabrikant zal trouwen het stille, bleeke Jodinnetje, uit het armelijke buurtje? Roosje wordt ons wel met een enkel woord als »mooi" aangeduid, maar indien Rudi Hannema zoo licht ontvlambaar was, dan was hij stellig al eerder verloofd geraakt.

Roosje gaat op den middag voor Paschen naar haar liefste toe. In de heerlijkheid bij hem vergeet ze, dat de Heilige avond, Seideravond, nadert. — Ze wordt er aan herinnerd door een briefje van de winkeljuffrouw, grof, goedig type. — Mèt haar verloofde haast ze zich naar huis, en zal nog dienzelfden avond met haar vader spreken, al weet ze, dat hij haar weg zal jagen, zooals hij Daniel heeft weggejaagd. — Maar ze vinden hem dood — met het hoofd op de gedekte tafel van den Seideravond. Alleen heeft hij de voorbereidselen voor den Seider gemaakt, treurend, dat Roosje, zijn laatste kind, hem nu ook verlaten had — alleen is hij gestorven, zonder de sjeimets, het gebed, dat de verwanten opzeggen, als het einde nadert.

Verscheiden gedeelten bevat dit merkwaardige boek, keurig en frisch als genre-schilderijtjes van Oud-Hollandsche meesters. Hoe heb ik genoten van hoofdstuk 21, het Poeriemfeest bij de rijke tante Lena. Een Poeriemfeest, zonder eenige godsdienstige wijding, zonder nog één der oude gebruiken van dien avond — tante Lena is immers zoo liberaal!

»Saar (de dochter des huizes) zat, in haar geel zijden japon met grof zilveren galon, haar allerbeste, naast Pim, fatterige, dikke jongen in een veel te nieuw grijs pak, veel te glanzende lakschoenen en met een schel-

roode das om het nauwprangende boord, waarboven de vette, grove kop met glimmend zwart haar en dikke lippen benauwd uitkeek.

Max, naast Bets, was schriel en rossig en hij droeg een lager boord, om den vurigen rand van puistjes in zijn hals en onderlangs zijn ruwvelligen kin. Op zijn smallen, krommen neus, boven 't stekelige, rosse snorretje, blonk een modern lorgnetje. Hij treiterde Isaacs, door hem over tafel heen naar zijn neef Bennie te vragen, die op de Nieuwmarkt stond met negotie."

Soms heeft de schrijfster zinnen als Van Eeden in zijn »Koele Meren'', zinnen zoo klaar en beeldend, zoo nagel- en spijkervast:

»De Joodsche feesten leken haar — zooals ze geweest waren, toen moeder nog leefde — toppunten van heiligheid en blijde verhevenheid. Met de Rousj-Hasjono (het Nieuwjaarsfeest) viel niets ter wereld te vergelijken; de Joum-Kippoer was boven alle beschrijving heilig en het feest der Loofhutten meer dan alles zoet en bekoorlijk. Voor haar was het feest-element en het geloofs-element in de viering dier hoogtijden volmaakt één. Ze ontleedde niet, overdacht niet, haalde de dingen niet critisch uit elkaar, liet ze onaangetast in hun heerlijke eenheid. Iedere voorbij Vrijdagavond uit de geluksperiode van hun verwoeste gezin leek haar nu een stralende, diep-zalige hoogtij toe, die zonder de wijding des geloofs niet zoo stralend, maar zonder de feestelijkheid niet zoo zoet zou zijn geweest."

Eén kleine, door de schrijfster zelf bedachte uitdrukkingwijze vind ik hinderlijk leelijk. 't Is de volgende: »Roosje drukte zich tegen goede moeder aan — op zolder had angstige Esther zich verstoken — verheugde moeder Kapper ging op en neer — ze had zoo'n medelijden gehad met slapenden vader — kijken naar biddenden vader — het leven met vergramden vader." O, er zijn er nog een heeleboel meer! Deze opmerking mag niet tot besluit dienen. Daarom nog deze samenvatting:

In »De Verlatene" heeft Carry van Bruggen op meesterlijke wijze geteekend het leed der Joden-ouders, die hun kinderen zien afvallen van het Oude Geloof.

NANNIE VAN WEHL.

Jochempie. Uit het Kinderleven. (Hoe gaan wij om met onze kinderen) door J. Bouberg-Wilson Groningen. G. Römelingh en Co.

Lezeressen van de Holl. Lelie kennen Jochempie al een paar jaar, dat wil zeggen, Jochempie, het kind, niet 't boek.

Zoo als losse stukjes zijn me de verhalen over Jochempie beter bevallen dan hier tot een boek bijeengebracht. Ze zijn wel lief, maar zoo erg gewoon en onbeduidend! Alleen in het eerste verhaaltje is iets, een heel klein sprankje van den heerlijken humor, die je tranen doet lachen en de kinderen zoo onweerstaanbaar maakt. Jeanne Bouberg-Wilson heeft als titelbijvoeging de woorden gebezigd: Hoe gaan wij om met onze kinderen? Dat doet me veronderstellen, dat ze in de volgende verhaaltjes haar omgangsmanier aan wil raden. Doch daar valt al heel weinig van te leeren. Vaak gaat Jochempie met haar om. Of ze babbelt gewoonweg met 't kind, en dat kan elke moeder uit zich zelf wel. Daar hoeft je geen boeken voor te lezen. Een enkele maal treedt ze als opzettelijke opvoedster op, en dan vind ik de manier, waarop ze haar jongen genezen wil van zucht naar deftigheid, zeer goed. Daar kan werkelijk de een of andere mama haar voordeel mee doen.